

مجله حقوقی، نشریه دفتر خدمات حقوقی بین‌المللی جمهوری اسلامی ایران
شماره سی و یکم، ۱۳۸۳، صص ۱۹۹ - ۱۸۷

آماده‌سازی شاهد برای حضور در داوری تجاری بین‌المللی: راهنمای عملی برای وکیل*

دیوید پی. رونی**

مترجم: محمد جواد میرفخرایی***

۱- مقدمه

آماده‌سازی و تجهیز شاهد برای حضور و ادای شهادت نزد مراجع داوری یکی از مهمترین ارکان دفاع موفق در داوری تجاری بین‌المللی به شمار می‌رود. با این وصف جای تأسف دارد که می‌بینیم چنین رکن با اهمیتی، شاید به لحاظ روند بالقوه دشوار و کم‌جاذبه آن، مورد بی‌مهری و غفلت وکلای مدافع قرار گرفته و این چنین غریب افتاده است. از همین رو و با توجه به تمام این دلایل آماده‌سازی شاهد اغلب نقشی کلیدی و

*. مشخصات مأخذ این مقاله عبارتست از:

David P. Roney, Effective Witness Preparation for International Commercial Arbitration: A Practical Guide for Counsel, Journal of International Arbitration, Vol. 20, No. 5, October 2003, pp. 249-435.

** نویسنده مقاله David P. Roney عضو کانون وکلای دادگستری ایالت انتاریو، کانادا و نیز وکیل دادگستری انگلیس و ویلز می‌باشد.

*** پژوهشگر دفتر خدمات حقوقی بین‌المللی.

تعیین کننده در سرنوشت دعوی داشته و برد و باخت پرونده را در دیوانهای داوری رقم زده است.

در این مقاله روند آماده‌سازی و تجهیز مطلوب شاهد در شش گام جهت استفاده و کلای مدافع تشریح و فهرست شده است. طبعاً این تنها راه و الگو برای رسیدن به هدف نیست ولی روندی است که هم علمی و روشمند است و هم این که کارایی و درستی آن در عمل و تجربه به اثبات رسیده است. ولی پیش از ورود به این بحث، لازم است به دو موضوع مقدماتی پرداخته شود: (الف) اخلاق و آداب حرفه‌ای آماده‌سازی شاهد و (ب) چارچوب مناسب آماده‌سازی شاهد.

۲- موضوعات مقدماتی

الف - اخلاق و آداب حرفه‌ای آماده‌سازی شاهد

در برخی از کشورهای تابع نظام حقوق نوشته، مقررات رفتار حرفه‌ای، وکلا را از ملاقات با شهود و آماده‌سازی ایشان برای ادای شهادت در دادگاههای داخلی ممنوع کرده است.^۱ در مقابل، اکثریت وکلای فعال نزد محاکم تابع حقوق عرفی («کامن‌لا») با چنین ممنوعیتی روبرو نیستند^۲

۱. رک. برای مثال به ماده ۱۳ آیین رفتار حرفه‌ای کانون وکلای ژنو؛ ماده ۸ مقررات اجرای حرفه وکالت و نظارت بر مسؤولیت‌های وکلا و آموزش کارآموزان وکالت کانون وکلای اتریش. در ارتباط با کانون وکلای پاریس این ممنوعیت مولود رویه قضایی است: جان پالسون، ملاکهای رفتار وکیل در داوری بین‌المللی (۱۹۹۲)، صص ۲۱۶-۲۱۴. در برخی از کشورهای پیرو حقوق نوشته، ممنوعیت تماس با گواهان تابع پاره‌ای استثنائات محدود می‌باشد.

۲. رک. برای مثال به قاعده ۴-۰۳ از آیین رفتار حرفه‌ای، کانون وکلای کانادای شمالی؛ قاعده ۵-۳۱۰ آیین رفتار حرفه‌ای، کانون وکلای کالیفرنیا؛ اصل ۱۰-۱۲ راهنمای وکلای هنگ کنگ برای رفتار حرفه‌ای، کانون وکلای هنگ کنگ. شایان یادآوری است که بین کشورهای تابع نظام حقوق عرفی در ارتباط با جواز یا عدم جواز انجام جنبه‌هایی از آماده‌سازی شاهد در محدوده رسیدگیهای محاکم داخلی، برای مثال انجام تحقیق و سؤال از شاهد خودی و یا شاهد طرف مقابل به طور غریبی تفاوتی وجود دارد.

و وضعیت و کلای انگلیسی جزء معدود استثنائات وارده بر این اصل است. این موضوع در داوری تجاری بین‌المللی چگونه است؟ در رسیدگی‌های بین‌المللی به طور گسترده‌ای پذیرفته شده است که وکیل مدافع می‌تواند شهود خود را برای ادای شهادت آماده کند. در حالی که هر وکیلی خود باید تعیین کند که اینگونه اقداماتش ناقض مقررات و آیین رفتار حرفه‌ای متبوع وی هست یا خیر،^۳ روشن است که دیوانهای داوری اساساً به آماده‌سازی متعارف شاهد ایراد و اشکالی وارد نکرده‌اند.^۴ واقع امر این است که تکلیف طرفین دعوی برای ثبت و ارائه اظهارات مکتوب کلیه شهودی که قصد دعوت از ایشان را به جلسه استماع دارند، تکلیفی است که امروزه در داوری تجاری بین‌المللی در سطح وسیعی پذیرفته شده است و اجرای آن نوعی آماده‌سازی شاهد را قبل از برگزاری جلسه دادرسی اجتناب‌ناپذیر می‌سازد.^۵ با توجه به این واقعیت بی‌شک آماده‌سازی و تجهیز شهود توسط وکلای مدافع تابع آیین رفتار حرفه‌ای اقدامی سزاوارتر و به صواب نزدیک‌تر است.

قطع نظر از اجماع گسترده‌ای که در خصوص درستی و سلامت اخلاقی آماده‌سازی شاهد و سازگاری آن با اصول داوری تجاری بین‌المللی

۳. از دیدگاه یکی از تحلیل‌گران برجسته حقوقی بجاست که نظامهای حقوقی داخلی محدودیتهای خود در ارتباط با رفتار حرفه‌ای وکلا را مورد تعدیل و بازنگری قرار داده و رویه‌های پذیرفته شده امروزی در عرصه داوری بین‌المللی را پذیرا شوند: پالسون، همان منبع، پاورقی ۱، ص ۲۱۹. این امر به ویژه در خصوص آماده‌سازی شاهد در حوزه داوری بین‌المللی، با توجه به نیاز شدید به تأمین شرایط متوازن برای طرفین و کلای مدافع آنها که در مکاتب حقوقی گوناگونی تربیت شده‌اند، توجیه‌پذیر می‌باشد.

۴. ماده (۳) مقررات کانون بین‌المللی وکلا در خصوص اخذ شهادت در داوری تجاری بین‌المللی و نیز ماده ۶-۲۰ آیین دادرسی دیوان داوری بین‌المللی لندن صریحاً به اصحاب پرونده و وکلای قانونی ایشان اجازه داده‌اند تا با شهود و شهود بالقوه دیدار و مصاحبه کنند...

۵. در نتیجه این واقعیت خارجی، برخی از نویسندگان برجسته آثار حقوقی تفاوت‌های بین دیدگاه‌های حقوق نوشته و حقوق عرفی در خصوص آماده‌سازی شاهد را کم‌اهمیت دانسته و به جای آن بر اهمیت تأکید صریح دیوان داوری به این موضوع در طلیعه رسیدگی و حصول اطمینان از اجرای مقررات واحد نسبت به کلیه اطراف پرونده و وکلای آنها پافشاری کرده‌اند...

وجود دارد، پاره‌ای شاخصه‌های اخلاقی پذیرفته شده عموم نیز و کلاهی مدافع درگیر در این روند را در انجام موفق‌تر و سالم‌تر آن هدایت می‌کند: - وکیل مدافع حق دارد پرونده را به تفصیل با هر یک از گواهان خود مطالعه کند و ضمن رد و مرتفع ساختن هرگونه اظهارات ضد و نقیض نقاط ضعف گواهی ابرازی شهود را مشخص نماید.

برعکس وکیل نباید به طور مستقیم و یا غیرمستقیم به شاهد پیشنهاد کند که «داستان» خاصی را در جلسه استماع بازگو کند. این کار نه تنها خلاف اخلاق حرفه‌ای است بلکه یقیناً اثر معکوس هم به بار خواهد آورد. شاهدهی که طوطی‌وار هر آنچه را که به او آموخته‌اند بازپس می‌دهد، اعتماد و باورشنوندگان خود را به دست نیاورده و به احتمال قریب به یقین پایه‌های لرزان داستان سرهم بندی شده‌اش زیر نخستین فشار پرسش‌های وکیل طرف مقابل و یا اعضای دیوان دآوری فرو خواهد ریخت.^۶

بنابراین در کاربرد روند شش مرحله‌ای آماده‌سازی و تجهیز شاهد که در این نوشتار شرح داده خواهد شد، توجه به این نکته ضروری است که هدف از این روند زمینه‌سازی برای ساخت و پرداخت شرح خاصی از واقعیات پرونده از طریق «دست‌آموز کردن» شاهد نیست. بلکه نقش وکیل مدافع یاری رساندن به شاهد برای رسیدن به یقین و وضوح ذهنی لازم جهت ابراز مؤثر حقایق و واقعیات بر پایه‌ی اطلاعات و یا خاطرات شخص خود در حال و فضا و نزد مرجعی است که برای اکثر شهود ناآشنا و هراس‌آور است.

۶. در سالهای اخیر شاهدیم که درخصوص آماده‌سازی اظهارات شاهد دغدغه‌ها و نگرانی‌های اخلاقی و حرفه‌ای به نحو گسترده‌تری ابراز گردیده است... رک. برای مثال «وظیفه وکیل برای مشارکت با حسن نیت در دآوری»، اثر وی. وی. ویدر، صص ۴۴۷-۴۴۵.

ب - چارچوب مناسب آماده‌سازی شاهد

مدت زمان و تلاشی که وکیل و شاهد باید برای آماده‌سازی شاهد صرف کنند، به دو عامل اصلی بستگی دارد:

- اهمیت شاهد خاص برای دعوای موکل، و

- اهمیت کلی داوری برای موکل که معمولاً با توجه به مبلغ مورد اختلاف و یا اصول و مصالح در معرض خطر سنجیده می‌شود.

روند تشریح شده در نوشتار حاضر با هدف تجهیز و آماده‌سازی شاهدهی برجسته در یک داوری مهم تنظیم گردیده است و لذا در پرونده‌هایی که شاهد، شاهدهی محوری و تعیین‌کننده نیست و یا موکل در دعوای مطروح نفع عمده‌ای ندارد که به خطر افتاده باشد، عمل به تمام توصیه‌ها و اجرای دقیق کلیه مراحل این روند مقرون به صرفه و اقتصادی نیست. از این‌رو، وکیل مدافع باید چارچوب مناسب و لازم برای آماده‌سازی هر شاهد را برآورد و تعیین کند.

۳- شش گام برای آماده‌سازی مطلوب شاهد

روند شش مرحله‌ای زیر برای تجهیز و آماده‌سازی شاهد بر این پیش فرض استوار است که شاهد پیش از این شرح مکتوبی از اظهارات خود را مطابق با رویه جاری در داوری تجاری بین‌المللی تسلیم مرجع داوری کرده و اکنون هنگام آن رسیده تا خود را برای حضور در جلسه استماع نزد دیوان داوری آماده کند.

الف - گام اول: از شاهد بخواهید تا پرونده را خود مستقلاً مطالعه کند

روند آماده‌سازی شاهد باید بین ایجاد اعتماد به نفس در شاهد برای ادای شهادت به شیوه‌ای اقناع‌کننده، از یک سو، و آماده کردن شاهد برای

آماده‌سازی شاهد برای حضور در ... ❖ ۱۹۱

تاب آوردن در برابر هجوم سؤالاتی که از جانب دادگاه و وکلای طرف مقابل به منظور کشف صحت و سقم گواهی او طرح می‌شود، از سوی دیگر، تعادل برقرار سازد. برای رسیدن به این تعادل، ضروری است که فرصتی در اختیار شاهد گذاشته شود تا گواهی خود را با ملاحظه کلیه ادله و مستندات ارائه شده به دیوان داوری و قبل از این که به خاطر وجود هرگونه تناقض گویی و یا نقاط ضعف دیگر مورد حمله قرار گیرد، بازبینی و دقت کند.

از این رو، قبل از نخستین دیدار تدارکاتی، وکیل مدافع باید چکیده‌ای از مدارک و اسناد زیر را برای بازبینی مستقل در اختیار شاهد قرار دهد:

کلیه لوایح مربوط به گواهی شاهد،

کلیه پیوسته‌های مربوط به گواهی شاهد به ترتیب تقدم و تأخر تاریخی (شامل هرگونه سندی که شاهد تنظیم و یا دریافت کرده و یا باید ملاحظه کرده باشد)،

متن کتبی شهادت خود گواه،

کلیه اظهارات دیگر شاهد که با شهادت او در این پرونده ارتباطی دارد،

کلیه گزارشهای کارشناسی که براساس شهادت گواه از واقعیات پرونده پی‌ریزی شده است،

یادداشت فهرست‌واری حاکی از تناقضهای بین اظهارات شاهد با اظهارات شهود دیگر و اسناد و گزارش‌های کارشناسی که در پرونده به ثبت رسیده‌اند.

وکیل مدافع باید اهمیت مطالعه دقیق و موشکافانه این اسناد را به شاهد تأکید کند و از او بخواهد نکات و نقاط مهم این اسناد را علامت

بگذارد و با توجه به آنها فهرستی از نظرات و سؤالات قابل طرح را برای وکیل فراهم نماید.

ب - گام دوم: استراتژی هر یک از طرفین را بازنگری کنید

در آغاز نخستین دیدار تدارکاتی، بسیار مفید خواهد بود که وکیل مدافع استراتژی هر یک از طرفین پرونده را همراه با شاهد بازنگری کند. این کار اولاً به شاهد نشان خواهد داد که در تیم دفاعی موکل شما نقش مهمی به عهده داشته و ثانیاً به او کمک می‌کند تا ضرورت تمرکز و موشکافی نسبت به برخی واقعیات و یا اسناد را به هنگام آماده‌سازی بهتر درک نماید. به این ترتیب شاهد پی خواهد برد که شهادت وی در مجموعه دلایل و مستندات تقدیمی چه جایگاهی دارد و در نتیجه برای پاسخ اندیشیده به پرسش‌هایی که در دیوان داورى از وی به عمل خواهد آمد، آمادگی بهتری پیدا خواهد کرد.

به این منظور وکیل باید خلاصه‌ای دو صفحه‌ای از پرونده مطروحه را در اختیار شاهد قرار دهد. صفحه اول به پرونده موکل و صفحه دوم به مواضع و استدلال‌ات طرف مقابل او می‌پردازد و در هر یک از آنها روی دو پرسش اصلی تمرکز خواهد شد:

مستندات و مبانی موضوعی و حکمی مواضع طرف در اثبات خواسته

مطروحه در داورى چیست؟

نقاط قوت و ضعف پرونده طرف کدام است؟

پس از این بررسی استراتژیک با شاهد، توصیه می‌گردد که وکیل کلیه نسخه‌های موجود از این سند را به منظور پیشگیری از خطر افشای آنها به طرف مقابل و یا دیوان داورى نزد خود ضبط و نگهداری کند.

ج - گام سوم: ادله و مستندات را به دقت مطالعه کنید

گام بعدی که از همه وقت گیرتر است مطالعه و بررسی دقیق کلیه مستندات ذیربط در کنار شاهد است. انجام این مرحله بسته به پیچیدگی پرونده می تواند به یک دیدار و یا حتی به چند دیدار نیاز داشته باشد. بهتر این است که ادله و مستندات ابرازی به ترتیب تقدم و تأخر تاریخی آنها بررسی شوند و به ترتیب کلیه پیوسته های مربوط، تمام اظهارات ذیربط شهود دیگر و گزارشهای کارشناسانی که بر گواهی شهود از واقعیات پرونده استوار است، ملاحظه شوند. همچنین ممکن است که این بررسی بر یک مبنای موضوعی تقسیم و انجام شود. به منظور انجام این بررسی، وکیل مدافع باید به پیشنهادهای زیر توجه کند:

- شاهد را در معرض پرسشهای گوناگون و نامحدودی درخصوص ارتباط او با واقعیات و مسائل منتهی به اختلاف و اطلاعات شخصی وی از آنها قرار دهد.

- از شاهد بخواهد تا هرگونه تناقض احتمالی بین متن گواهی خود و ادله و مستندات دیگر موجود در پرونده را توضیح دهد.

در صورت لزوم، اسناد مهم پرونده را خط به خط مطالعه کند تا اطمینان حاصل شود که شاهد در تنظیم شهادتنامه خود مندرجات این اسناد و مبنای استدلالی دعوی طرف مقابل را مورد توجه قرار داده است.

د - گام چهارم: برای سؤال و تحقیق از شاهد خود در دادگاه آماده

شوید

۱- موضوعات مورد اختلاف را برای سؤال از شاهد خود مرور کنید
پس از پایان بررسی واقعیات پرونده به ترتیب تقدم و تأخر تاریخی

آنها، وکیل پرونده باید موضوعات اصلی قابل طرح در سؤال و تحقیق از شاهد خود را با وی به بحث گذارد. در عین حال ناگفته نماند که به دلیل کاربرد و رواج گسترده شهادتنامه‌های کتبی، چارچوب سؤال و تحقیق از شاهد خودی در داوریه‌های تجاری بین‌المللی بسیار محدود گردیده است.

۲- سؤال و تحقیق از شاهد خود را تمرین کنید

به منظور حصول اطمینان از هرچه بهتر و مؤثرتر انجام شدن روند تحقیق و سؤال از شاهد خودی، توصیه می‌شود که وکیل این روند را با شاهد تمرین نماید. برای این منظور، وکیل باید پیشنهادهای زیر را مورد توجه قرار دهد:

- به کلیه مستندات و ابزارهای کمکی دیداری که احیاناً در دیوان داوری مورد استفاده واقع خواهند شد مراجعه کنید.

- جلسه تمرینی تحقیق و سؤال از شاهد خودی را بدون وقفه از ابتدا تا انتها ادامه و پایان دهید.

- در پایان هر بخش از این تمرین درخصوص محتوا و نحوه ادای شهادت شاهد اعلام نظر کنید.

- از انجام این تمرین بیش از سه بار و یا گذاشتن فهرستی از سؤالات در اختیار شاهد خودداری کنید، زیرا اگر چنین کردید بعید است که شاهد به سؤالات شما در جلسه استماع به شیوه‌های طبیعی و اعتماد برانگیز پاسخ دهد.

ه - گام پنجم: برای سؤال وکیل طرف مقابل و دیوان از شاهد خودی

آمادگی پیدا کنید

۱- موضوع اختلافها را برای تحقیق وکیل طرف مقابل و دیوان با

آماده‌سازی شاهد برای حضور در ... ❖ ۱۹۵

شاهد خودی مرور نمایید. گام بعدی بسیار حساس است: وکیل مدافع باید تمام موضوعاتی را که ممکن است از جانب وکیل طرف مقابل و یا دیوان داوری برای احراز صحت شهادت طرح گردد، با شاهد خودی مرور و بررسی نماید. در جریان این بررسی، توصیه می‌شود که از سؤالات تلقینی استفاده گردد و برای این که شاهد کم و بیش تفاوت بین مرحله سؤال از شاهد خودی و سؤال از شاهد طرف مقابل را درک کند و در حال و فضای جلسه استماع قرار گیرد، از روش تهاجمی‌تر و استیضاحی‌تر بهره گرفته شود.

۲- راهنماهای پاسخگویی به سؤالات وکیل طرف مقابل و دیوان را با شاهد خودی در میان گذارید. آنگاه باید رهنمودهای کلی زیر را برای پاسخگویی به پرسش‌های وکیل طرف مقابل و دیوان داوری به شاهد گوشزد کنید:

- همیشه حقیقت گو باش،
- به سؤال خوب گوش فرا ده،
- اگر سؤال را خوب نمی‌شنوی، درخواست کن تا تکرار شود،
- اگر سؤال را متوجه نمی‌شنوی، توضیح بخواه،
- به پرسش‌های مرکب پاسخ مده،
- پیش از پاسخگویی مکث و اندیشه کن،
- اگر اشتباهاتی در واقعیات مطروح در پرسش می‌یابی آنها را تصحیح کن،
- فقط به سؤال مطروح جواب بده،
- اطلاعات را رأساً و داوطلبانه در اختیار قرار مده،
- هرگاه اقتضا دارد، به پاسخ «بله» یا «نه» بسنده کن،
- هرگاه لازم است، پاسخ خود را به نحو اختصار توضیح بده،

- از حدس و گمان پرهیز و اگر جواب سؤالی را نمی‌دانی راحت بگو نمی‌دانم،
- بحث و جدل نکن،
- سخنرانی نکن،
- از پاسخهای مطلق و جزمی پرهیز، هیچگاه «هرگز» و یا «همیشه» نگو،
- آنچه را که باید اقرار کنی، اقرار کن،
- جرأت داشته باش تا نسبت به چیزی که قبول نداری پافشاری کنی،
- با اعضای دیوان داوری از طریق نگاه رابطه برقرار کن، و بالاخره – اجازه بده تا از لابلای پاسخ‌هایت شخصیت تو جلوه کند.
- پس از مرور و تأکید بر رهنمودهای بالا، اغلب تماشا کردن یک نوار ویدیویی تخصصی می‌تواند در آماده کردن شاهد برای پاسخگویی به سؤالات وکیل طرف مقابل مفید باشد. هرچند اکثر این نوارها به ادای شهادت در پرونده‌های مطروح در محاکم امریکای شمالی مربوط می‌گردد، مع‌الوصف تماشای این فیلمها شاهد را با برخی از شگردهای وکلای ماهر در هنگام تحقیق و سؤال از شاهد طرف مقابل آشنا خواهد کرد.
- ۳- شاهد را برای پاسخگویی به سؤالات وکیل طرف مقابل و دیوان داوری آزمایش کنید. بهترین روش ممکن برای تقویت آمادگی شاهد خودی برای تحمل فشارهای جلسه دادگاه و پاسخگویی مطلوب به پرسش‌های وکیل طرف دعوی و داوران، این است که شاهد به طور تمرینی در معرض چند دور سؤال و استنطاق بسیار جدی و هجومی قرار گیرد و به این ترتیب «آب دیده» شود. با پایان هر دور، شاهد راحتی و سهولت بیشتری از این روند احساس کرده و هر چقدر این تمرین به پایان
- آماده‌سازی شاهد برای حضور در ... ❖ ۱۹۷

خود نزدیک می‌شود بر خودباوری شاهد و باورپذیری شهادت او افزوده می‌شود.

برای اجرای این برنامه تمرینی، وکیل باید به پیشنهادهای زیر توجه کند:

- در صورت امکان از وکیل دیگری که با شاهد هیچگونه آشنایی ندارد بخواهید تا به جای شما در نقش وکیل طرف مقابل و دیوان داوری ظاهر شود. این جابجایی تمرین شما را بسیار واقعی‌تر خواهد ساخت.

- به وکیل جانشین امکان بدهید تا هر مرحله از این تمرین را بدون وقفه به پایان برد. البته لازم نیست که در هر مرحله یک دور تحقیق و سؤال کامل از شاهد صورت گیرد.

- از این جلسه تمرینی فیلم ویدیویی تهیه و در پایان هر دور آن را در کنار شاهد تماشا کنید و در حین دیدن فیلم در مورد محتوا و شکل ادای شهادت او نظر بدهید.

- تمرین شاهد برای پاسخگویی به پرسش‌های دیوان و وکیل طرف مقابل را چندین جلسه تکرار کنید تا این که شاهد بتواند آنچه را که از تماشای فیلم ویدیویی آموخته است، در عمل اجرا کند.

و - آمادگی نهایی

به منظور آماده‌سازی نهایی شاهد در شب و یا صبح قبل از حضور در جلسه استماع برای ادای شهادت، وکیل باید به ملاحظات زیر توجه کند:

- اطمینان حاصل کند که شاهد شهادتنامه خود و دو صفحه خلاصه استراتژیک پرونده را مطالعه کرده باشد.

- در صورت لزوم، مسائل و موضوعات حساسی را که در بخش سؤال از شاهد خودی و یا احتمالاً در خلال سؤالات وکیل طرف مقابل و یا

دیوان داوری طرح خواهد شد، با شاهد مرور کند.

- در خصوص احتمال هرگونه تحول جدید در جریان جلسه استماع که می‌تواند بر گواهی شاهد اثر گذارد، مثلاً ارائه اسناد و مدارک جدید و یا شاهد معارضی که شهادت خود را تغییر دهد و یا برای اولین بار شهادت شاهد خودی را به چالش کشد، به شاهد ارائه طریق نماید.

- مع الوصف تغذیه و تجهیز شاهد به اطلاعات جدید و یا آماده‌سازی فشرده او درست قبل از حضور شاهد در جلسه رسیدگی برای ادای شهادت نباید از حد اعتدال فراتر رفته و شاهد را تحت فشار مضاعف قرار دهد؛ این کار جز سردرگم کردن شاهد و تضعیف روحیه و اعتماد به نفس او اثری نخواهد داشت.

۴- نتیجه

اکثراً شنیده می‌شود که وکالت در دعاوی بیشتر از آن که یک علم باشد یک هنر است. صدق این تعبیر شاید در هیچ جنبه‌ای از وکالت به اندازه آماده‌سازی شاهد برای حضور و ادای شهادت در محضر دادگاه نمایان نباشد. از این رو، وکیل باید در روند آماده‌سازی شاهد در عین سخت‌کوشی و انعطاف، پابندی خود را به خط قرمزهای اخلاق حرفه‌ای حاکم بر این امر مهم نصب‌العین قرار دهد. قطع نظر از نوسانها و متغیرهای غیرقابل پیش‌بینی، امید است که روند شش مرحله‌ای، فهرست شده در این نوشتار چارچوب مفیدی را برای آماده‌سازی و تجهیز شاهد جهت رویارویی با سردرگمی‌ها و فراز و نشیب‌های گریزناپذیر در هر جلسه استماع در داوریه‌های تجاری بین‌المللی در اختیار وکلای مدافع قرار دهد.